

інтереси її членів у державних органах України, а також у міжнародних організаціях [13, с. 238]. З наведеної статистики можна зробити такий висновок, що

- рівень економічного розвитку і кількість ТПП відповідають одне одному, рівню розвитку CS та NGO;
- кількість ТПП в Україні характеризує її економічний стан, і є необхідність розвитку громадянського суспільства та кластерних форм підприємництва, особливо малого і середнього;
- торгово-промислові палати (ТПП), при деякому абстрагуванні, можна вважати інститутом, який з'єднує “соціальні кластери” з економічними.

Підбиваючи підсумки, треба відзначити, що встановлено взаємозалежність між інститутами громадянського суспільства (CSO, NGO) і кластерним розвитком економіки, яка крім причинно-наслідкового зв'язку має сітьовий та антропічний характер. Подальші наукові розробки повинні вивчати конкретні пропорції вищевказаної взаємозалежності і пропонувати методи активізації розвитку громадянського суспільства і кластерного розвитку малого і середнього підприємництва на всіх рівнях як “модуль розвитку” України.

Література

1. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. – К.: Логос, 2002. – 647 с.
2. Аузан А., Тамбовцев В. Экономическое значение гражданского общества // Вопросы экономики. – 2005. – №5. – С. 29-31,45.
3. Перегудов С. Новое социальное партнерство: трудное начало // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №12. – С. 40.
4. Чевганова В., Брижань І. Кластери та їх економічне значення // Економіка України. – 2002. – №11. – С. 37.
5. Чернов В. НПО в Белоруссии: проблемы становления и развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №12. – С. 37.
6. Афанасьев М., Мясникова Л. Мировая конкуренция и кластеризация экономики // Вопросы экономики. – 2005. – №4. – С. 82.
7. Задорожний Г.В., Коврига О.В., Смоліков В.В. Соціальне партнерство - реальний шлях до відкритого суспільства. – Х.: ХІБМ. – 2000. – 192с.
8. Нечаев Д. ФРГ: От “государства партий” к “государству общественных объединений” // Полис. – 2002. – №2. – С. 156-157.
9. Нечаев Д. ФРГ: Принципы сотрудничества государства с неправительственными объединениями (90-е годы) // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №12. – С. 30.
10. Алексеева Л. “Третий сектор” и власть // Общественные науки и современность. – 2002. – №6. – С. 54.
11. Чижигов Г. Роль донецкой торгово-промышленной палаты в развитии малого предпринимательства // Економіст. – 2005. – №6. – С. 51.
12. Федотов В. Торгово-промышленные палаты в международной торговле // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – №5. – С. 94.
13. Пшонка О. Торгово-промислові палати у ринковій інфраструктурі. – Торгівля і ринок України. Вип. 17. т. III: Темат. зб. наук. Праць / Ред. О.О. Шубін. – Донецьк: ДонДует, 2004. – 283 с.

УДК 336.563 (52)

Н.І. Галан

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ЯПОНІЇ

В японській економіці частка малого та середнього бізнесу (МСБ) складає 99,4%, на підприємствах цього сектору зайнято 64,4% економічно активного населення [2, с. 113]. Галузева присутність МСБ в японській економіці характеризується наступним чином: машинобудування (51% валового продукту галузі), оптова торгівля (64%), роздрібна торгівля (78%) [1, с. 142]. Можна стверджувати, що в японській економіці визначилися дві взаємовиключних тенденції розвитку. З одного боку, за останні п'ятнадцять років у списку 500 провідних компаній світу з'явилась 51 японського походження, з іншого боку, МСБ відіграє важливу роль в японській економіці.

Розбудова системи державної підтримки МСБ в Японії здійснювалася на початку 60-рр. минулого століття. Державна підтримка МСБ формувалася на тих принципах, що підприємства зазначеного типу, відіграючи вирішальну роль у створенні та утриманні конкурентного середовища в

економіці, досить часто виявляються у не вигідному становищі у порівнянні з великими підприємствами. Державна підтримка спрямовується на підтримку самостійних зусиль суб'єктів МСБ і надається їм у разі необхідності, перш за все, у сприянні кооперативним починанням. У 1999 р. урядом було визнано початок нового етапу в розвитку МСБ в Японії.

Ляшенко В.І та Хайхулін В.В. детально розглядаючи динаміку розвитку МСБ у світовому масштабі, приходять до висновку, що сектор МСБ неоднорідний, тому умови його існування, розвитку та процвітання неоднакові для різних груп підприємств, різних країн та різних галузей економіки [2, с. 27]. Держава може сприяти розвитку цього сектору економіки шляхом забезпечення загальних соціально-економічних умов підприємницької діяльності (заходи в сфері оподаткування, приватизації, трудового законодавства), максимально стимулюючи прояви і реалізацію приватного інтересу та приватної ініціативи шляхом використання різноманітних економічних, організаційних, правових форм і методів безпосередньої підтримки (заснування спеціальних служб та програм стимулювання підприємницької активності, підприємницьких курсів, пільгові умови фінансування, тощо). Під системою державної підтримки МСБ автори, перш за все, розуміють систему органів державного управління та інституцій, основні функції яких зводяться до надання фінансової підтримки суб'єктам МСБ, забезпечення їх замовленнями (як державними, так і приватними) та наданню консультативної допомоги з організації та управління [2, с. 402].

Повномасштабне висвітлення проблеми розвитку, державного регулювання та підтримки МСБ надають роботи З.С. Варналія. З точки зору автору, державна підтримка МСБ є сукупністю пріоритетних народногосподарських підходів і рішень, які визначають основні напрямки і форми сприяння розвитку підприємництва з урахуванням інтересів держави та суб'єктів господарювання [3, с. 51]. До основних видів державної підтримки підприємництва автор відносить правове, економічне та організаційне сприяння держави розвитку підприємництва. За думкою автора, механізм державного регулювання МСБ за своєю природою вже є механізмом його підтримки.

Поділяє думку Варналія З.С. про орієнтування державного регулювання підприємницької діяльності на її підтримку і Смовженко Т.С. [4, с. 40-59]. Автор обґрунтовує концепцію державної політики сприяння розвитку підприємництва, яка має охоплювати широкий діапазон форм і методів прямого та непрямого впливу держави на ефективність розвитку підприємництва, не виключаючи при цьому можливість підтримки окремих видів підприємницької діяльності, створення пільгових, або, навпаки, обмежуючих умов її розвитку.

За результатами проведеного аналізу стану і тенденцій розвитку МСБ в Японії та напрямків, видів та інструментів державної підтримки цього сектору японської економіки ми прийшли до висновку, що сукупність всіх заходів державної підтримки МСБ характеризується ознаками системи. Загальновідомо, що для виділення системи необхідна наявність: мети; об'єкту дослідження, що складається із великої кількості елементів, пов'язаних між собою важливими відносно мети ознаками; суб'єкта дослідження, який формує систему; зовнішнього середовища. Такий підхід надає можливість визначити систему як впорядковане уявлення про об'єкт дослідження відносно поставленої мети. Впорядкованість при цьому полягає в цілеспрямованому виділенні утворюючих систему елементів, встановленні їх суттєвих ознак, характеристик взаємозв'язків між собою та із зовнішнім середовищем. Формування систем надає можливість виділити найсуттєвіше в об'єктах дослідження і ігнорувати другорядне. Для аналізу багатьох комплексних ситуацій такий підхід важливий сам по собі, однак, як правило, побудова системи є передумовою для розробки і реалізації моделі.

Аналіз та синтез великомасштабних систем вимагають розробки методів формалізації елементів системи та їх взаємозв'язків, серед яких одним із найефективніших визнано агрегативно-декомпозиційний підхід [5, с. 7-13]. В основу методології агрегативно-декомпозиційного підходу покладено комплексне дослідження різноманітних структурних аспектів процесів функціонування та розвитку систем; альтернативно-графову формалізацію задач синтезу, розробку в процесі формалізації моделей різного типу (оптимізаційних, ітеративних, графових, тощо) та різного ступеню агрегації, декомпозицію систем на певну кількість елементів, що мають суттєве значення для її розвитку. Агрегативно-декомпозиційний підхід містить два взаємопов'язаних етапи: послідовну декомпозицію цілей, функцій, задач, що виконуються системою та агрегація (об'єднання) їх на відповідному рівні деталізації [6, с. 23-27].

Використовуючи принципи побудови великомасштабних систем, агрегативно-декомпозиційний підхід та результати проведеного аналізу формування та реалізації державної підтримки МСБ в розвинутих країнах, в складі моделі державної підтримки МСБ в Японії будемо виділяти наступні основні компоненти:

1) мету, цілі та задачі, для реалізації яких створено систему державної підтримки МСБ;

- 2) установу (або установи), що відповідальна за формування системи державної підтримки МСБ;
- 3) критерії, за якими формується система державної підтримки МСБ;
- 4) принципи формування системи державної підтримки МСБ;
- 5) функціональні підсистеми, що сформовані за напрямками державної підтримки МСБ і, в свою чергу, включають певні види та інструменти державної підтримки МСБ;
- 6) сукупність вихідних (результативних) елементів системи державної підтримки МСБ;
- 7) сукупність зв'язків, що поєднують усі компоненти в єдине ціле.

Загальна мета системи державної підтримки МСБ в Японії формується у відповідності до пріоритетів соціальної та економічної політики держави на основі теоретичних та емпіричних досліджень та постійного моніторингу функціонування та розвитку сектору МСБ. Постановка задач для системи здійснюється з урахуванням наявного ресурсного потенціалу. В наступному періоді функціонування системи державної підтримки МСБ її мета конкретизується та уточнюється після ініціації та завершення певних процедур, таких як оцінка регулюючого впливу системи на розвиток сектору МСБ чи економіки та суспільства в цілому, обговорення подальшої дії системи державної підтримки із зацікавленими колами, тощо. Японський уряд сформулював головну мету державної підтримки МСБ у ХХІ ст. наступним чином: активізація інновацій в бізнес-середовищі та процесу створення нових суб'єктів МСБ через:

- 1) підтримку підприємств, які мають на меті створити нове підприємство, реорганізувати чи збільшити розміри старого підприємства;
- 2) забезпечення суб'єктам МСБ кращого доступу до капіталу, трудових ресурсів, технологій, інформації та інших ресурсів.

Аналізуючи досвід розвинутих країн, можна стверджувати, що існує два принципи формування систем державної підтримки МСБ: програмно-цільовий та проблемно-орієнтований. Програмно-цільовий принцип полягає в тому, що формування функціональної підсистеми здійснюється в межах визначеної мети за такою структурною схемою: напрямки державної підтримки МСБ, види державної підтримки МСБ, програми державної підтримки МСБ, інструменти державної підтримки МСБ. Проблемно-орієнтований принцип побудови системи державної підтримки МСБ характеризується аналогічною структурною схемою формування функціональної підсистеми та, на відміну від програмно-цільового принципу, базується на ідентифікації проблем на шляху розвитку сектору МСБ. В Японії, яка починала розбудову системи державної підтримки МСБ в умовах жорсткого обмеження ресурсів, що могли бути задіяними в системі, використовується саме проблемно-орієнтований принцип.

Функціональна підсистема моделі державної підтримки МСБ в Японії має чітку структуру, яка включає напрямки, види та програми державної підтримки. Напрямок державної підтримки сектору МСБ будемо визначати в залежності від проблем, на вирішення яких спрямована дія системи. Так, наприклад, нестача фінансових ресурсів у суб'єктів МСБ для придбання основного чи обігового капіталу чи для фінансування НДР ініціювала з боку держави формування напрямку фінансової підтримки МСБ. Відповідно, недостатній досвід управління у власників та менеджерів підприємств МСБ став передумовою формування напрямку державної інформаційно-консультативної підтримки МСБ. Вид державної підтримки МСБ обумовлюється ресурсами, що використовуються з метою вирішення проблем. Фінансову підтримку МСБ в Японії здійснюють, головним чином, три урядові фінансові інституції – Фінансова корпорація малого бізнесу, Центральний кооперативний банк торгівлі та промисловості та Національна фінансова корпорація, сукупний кредитний ресурс яких у 2004 р. склав 6,9 трлн. ієн [7, с. 272-273]. Кожна із цих фінансових установ має свою “галузь спеціалізації” в сфері надання фінансової підтримки МСБ.

Фінансова корпорація малого бізнесу призначена для надання пільгових довгострокових кредитів суб'єктам МСБ з метою збільшення основного та обігового капіталів тих підприємств, що діють в особливо ризикованих і, водночас, пріоритетних галузях, та, за недостатнім рівнем кредитоспроможності для приватних фінансових інститутів мають потребу в додаткових джерелах кредитного фінансування. Пільгові кредити (ставка відсотку дорівнює обліковій ставці або навіть нижча за неї) надаються на здійснення таких проектів, як розробка нових технологій, випуск нових видів продукції, організація принципово нових видів виробництва, відродження МСБ у визначених регіонах, сприяння технічній та виробничій кооперації МСБ.

Центральний кооперативний банк торгівлі та промисловості є державною фінансовою установою, та майже 90% свого кредитного фонду забезпечує за рахунок джерел приватного сектору, головним чином, заощаджень кооперативів МСБ, їх членів та випуску боргових зобов'язань на фінансовому ринку. Головною функцією банку є кредитування кооперативів, їх членів та установ, що

створені кооперативами, з метою реалізації колективних заходів, наприклад, закупівлі комплектуючих та сировини, збут, в тому числі, експорт готової продукції, складування тощо.

Національна фінансова корпорація кредитує мікропідприємства. Ці кредитні операції характеризуються невеликими сумами кредитування, досить довгим терміном кредитування та відсутністю заставного забезпечення. Приватні фінансові інститути, як правило, відмовляються від таких операцій через незначний обсяг кредитування та високий ступень ризику.

Слід зазначити, що уряд не має на меті надавати прямі субсидії підприємствам МСБ, створюючи їм більш сприятливі умови у порівнянні з іншими економічними суб'єктами. Навпаки, він орієнтує ці підприємства на самодопомогу та сприяє найбільш ефективним формам такої самодопомоги. Враховуючи специфічні фінансові проблеми МСБ, держава запровадила особливий порядок фінансування суб'єктів МСБ. Їх кредитують не тільки звичайні комерційні банки та спеціально створені з цією метою державні фінансові інститути, але й спеціалізовані приватні інститути – кредитні асоціації та кредитні кооперативи. Частка цих двох останніх типів фінансових інститутів в загальному обсязі кредитів, що надаються МСБ, дорівнює 20% [7, с. 274]. Як правило, кредити, що надаються МСБ як державними (Фінансова корпорація малого бізнесу, Центральний кооперативний банк торгівлі та промисловості, Національна фінансова корпорація), так і приватними спеціалізованими фінансовими інститутами (позикові асоціації, кредитні кооперативи), мають більш сприятливі умови, ніж ті, що надаються комерційними банками, особливо, якщо йдеться про кредитування пріоритетних напрямків (створення нових підприємств, розробка нових технологічних продуктів та процесів, підвищення рівня менеджменту на підприємстві).

Консультативна підтримка МСБ є традиційним напрямком державної підтримки цього сектору економіки в Японії, за ефективне надання якої відповідає Організація малих та середніх підприємств та регіонального новаторства. Ця державна установа побудувала в країні мережу центрів підтримки МСБ, яка складається із Національного центру підтримки МСБ, регіональних центрів підтримки МСБ та місцевих центрів підтримки. Ці центри надають різного роду інформаційні та консультативні послуги із широкого кола питань створення та управління підприємствами.

Регіональні органи влади та управління створили регіональні платформи, тобто організації, метою яких є надання всебічної інтегрованої допомоги у створенні нових підприємств із використанням потенціалу регіону. Паралельно продовжується процес створення бізнес-інкубаторів, особливо в місцевостях із високим рівнем науково-технічного потенціалу.

Сукупність вихідних показників японської моделі державної підтримки МСБ складається із кількісних індикаторів, серед яких головним є зростання вартісних обсягів комерціалізації інновацій, та якісних – забезпечення в суспільстві можливостей для занять підприємницькою діяльністю, зростання здібностей та схильності серед членів суспільства до занять підприємницькою діяльністю, результатом чого є підвищення підприємницької активності в суспільстві в цілому.

Система державної підтримки МСБ в Японії має проблемно-орієнтований характер і діє тільки в разі необхідності. Висока ефективність японської системи державної підтримки МСБ досягнута завдяки вдосконаленій практиці оцінювання державних програм їх реципієнтами, зміцненню асоціацій МСБ та збалансованою децентралізацією повноважень між центральним урядом та місцевими органами влади.

Література

1. OECD Small and Medium Enterprise Outlook / OECD Paris. – 2000. – 222 p.
2. Ляшенко В.И., Хахулин В.В. Экономико-правовое обеспечение развития субъектов малого предпринимательства (зарубежный опыт и перспективы его использования в Украине). – Донецк: ИЭПИ НАН Украины; ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2001. – 456 с.
3. Варналій З.С. Державна політика підтримки малого підприємництва: Моногр. – К.: НІСД, 1996. – 130 с.
4. Смовженко Т.С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва: Монографія / Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів: Видавництво ЛБІ НБУ, 201. – 464 с.
5. Цвиркун А.Д. Основы синтеза структуры сложных систем. – М.: Наука, 1982. – 200 с.
6. Цвиркун А.Д. Синтез и управление развитием структур крупномасштабных систем // Крупномасштабные системы. Моделирование развития и функционирования: Сборник трудов. – М.: Институт проблем управления, 1990. – С. 4-12.
7. 2004 White Paper on Small and Medium Enterprises in Japan. The Limitless Potential of the Diversity of Small and Medium Enterprises. Part II. – Japan Small Business Research Institute (JSBRI), 2005. – 360 p.